

Yazınsal Metinlerin Çeviri Eleştirisi Üzerine

Yüksel Suyani¹

Özet: Bu araştırmamızda nesnel çeviri konusunu bilimsel literatürün ışığında ayrıntılı olarak tartıştık. Tartışmalarımız özellikle yazınsal metinlerin çevirisi üzerinde yoğunlaştı. Zira yazınsal metinler bir ulusun örf, adet, gelenek, görenek, kısaca kültürünü içerdėđi için dünyanın ortak mirası olarak görölmektedir. Yazınsal metinlerin çevirisinde kültür olayını bir dilden öbür dile aktarmada yazarın üslubunu ve ilgili metnin içeriğinin birlikte aktarılması gerekmektedir. Bu iki özellik yazınsal metinleri sanat katına yükseltmektedir. Araştırmamızın sonunda eleştiri yapılırken çevirmenin sanat eserlerinde bu iki özelliğin aktarılıp aktarılmadığını vurguladık.

Anahtar Kelimeler: Eleştiri, Eşdeğerlilik, Kaynak Dil, Hedef Dil.

Geliş Tarihi: 15.06.2020 – **Kabul Tarihi:** 02.12.2020 – **Yayın Tarihi:** 31.03.2023

DOI: 10.29329/mjer.2023.557.3

Criticism of the Translation of the Literary Texts

Abstract: In this study, in detail, we discussed “practical (objective) translation” in the light of scientific literature. Our discussions, particularly, were concentrated on the translation of literary texts. Since literary texts involve customs and traditions, in short, culture, they are perceived as the common heritage of the world. In literary text translations, it is essential to transfer the style of the writer in relation with the content of the related text while transferring the culture from one language to another. These two features raise literary texts to the state of art. In the conclusion of our research, we underscored wheter the translator transfer these two features of work of arts or not and the ways of transfer within scientific scope.

Keywords: Criticism, Equivalence, Source Language, Target Language.

¹ Yüksel Suyani, Instructor, German Language and Literature, Ankara University

Email: yuekselsuyani17@gmail.com

GİRİŐ

Eleştiri kavramı, Yunanca "Kritikos" kelimesinden dilimize girmiŐ olup bir sanat ya da edebiyat eserinin her yönüyle incelenmesini ve anlaşılmasını sağlamak, onun zayıf ve güçlü yönlerini ortaya koymak, yazarın gerçek yazınsal değerini yansıtmak amacıyla yazılan yazılar anlamına gelmektedir. (Tansel F. A., 1985: 192). Bu tanıma göre eleştiri yapılırken, ilk önce eleştirilecek olan eserin tanıtılması, ardından eleştiriye geçilerek eserin doğru ya da yanlış yanlarının bulunup gösterilmesi, değişik bir deyiŐle olumlu ve olumsuz yanlarının bulunması ve bir yargıya varılması hedeflenir. Eleştirmen bu hedefe ulaşmak için eserin biçimsel ve içeriksel özelliklerini, anlatım tekniğini, olaylar örgüsünü, figürler arasındaki ilişkileri, mecazları, sembolleri ve benzeri teknikleri dikkate almak zorundadır. Sarıca (1994: 354) eleştiriye iyi olanın değerini belirtmek, iyi olmayana da gerekçeleriyle birlikte ortaya koymak, sunulan bilgilerin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sına ve yargılama olarak tanımlamaktadır. Değişik alanlarda eleştiri kavramını tüm bu unsurlarla birlikte ele alarak değerlendirmek, araştırmamızın boyutlarını aşacağından konumuzu çeviri eleştirisine sınırlandırmak durumundayız. Çeviri eleştirisine nasıl yapılmalı, ne gibi özellikleri içermeli, bir çeviri hangi hallerde başarılı ya da başarısız sayılır gibi sorular ister istemez gelip insanın kafasına takılıyor. Aktaş (1996: 176) bu konuyla ilgili görüşlerini belirtirken, klasik anlayıŐta çeviri eleştirisinin iki bölüm halinde yapıldığını vurgulamaktadır. Birinci bölümde kaynak metin ve bu metnin yazarı hakkında kısa yahut uzun bilgiler sunulur. İkinci bölümde ise, çeviri metninden alınan birkaç parçaya, cümle ve sözcük örneklerine dayanılarak çevirinin doğru veya yanlış olup olmadığına ilişkin hüküm verilir. Bu iki bölüm arasında çeviri bakımından dolaylı bir ilişki kurulamaz. Birinci bölüm, metnin ya da eserin aslını tanıtıyor, ikinci bölümde de çeviriden örnekler gösterilerek onun hakkında hükümler yürütülüyor. Bırakalım birinci bölüm ile ikinci bölüm arasındaki ilgisizliği bir yana, ikinci bölümde ele alınan çevirilerin iyi yahut kötü, doğru ya da yanlış olarak değerlendirilmesinde de tutarlı bir fikirden söz edilemez.

Çeviride hükümler neye göre veriliyor? Veya hükümler nasıl veriliyor? Elbetteki doğruluğu önceden kabul edilmiş birtakım esaslara, birtakım ilkelere dayanılarak verilebilir. Sözelde kaynak metnin Şu bölümü iyi çevrilememiŐtir, Őöyle olmalıydı gibi bir düşüncenin gerisinde iyi çevirinin ya tesbit edilmiş, yahut da tesbit edilmemiŐ, ancak herkesçe kabul edilmiş bir normu bulunduğuna ilişkin bir fikir saklı bulunmalıdır. İŞte eleştirilerde bu normun yahut normların neler olduğunun bilinmesi gerekir. Bir dildeki her sözcüğün belli bir anlamı yahut anlamları vardır. Bu anlamlar önceden belirlenmiş ve norm olarak o dili kullanan insanlar tarafından bilinmektedir. İŞte sözcüklerin içerdikleri anlamların böyle apaçık olarak ortaya konulması, onların ispatını gerektirmeyen normlardır. Çeviri metnini sözcük düzeyinde irdelerken, onların anlamlarının hedef dile doğru ya da yanlış, uygun ya da farklı biçimde aktarılmasında esas alınacak bu normlardır. Çeviri metninin diğer düzeylerde (sözdizim, üslup v.s.) değerlendirilmesinde de eleştirilecek noktaların bu gibi normlardan yola çıkılarak yapılması, açıklanması nesnel bir çeviri eleştirisine yönünde atılacak olumlu adımlardır.

Eleştiri sadece çeviri metninin kaynak metinde karşılaştırılıp cümlelerdeki eksikliklerin, fazlalıkların, yanlış anlamların, yanlış karşılık verilmiş sözcüklerin ortaya çıkarılmasıyla ilgili değil, aynı zamanda anlamın doğru olarak aktarılmasıyla da ilgilidir. Çevirmenin sözcüklere kullandıkları bağlamlara göre doğru karşılıklar bulmak, cümle ve cümle unsurlarının anlamlarını bozmadan çevirmesi gerektiğini söyleyip duruyoruz. Ancak sözcüklere doğru karşılıklar bulmak, cümlelerin anlamlarını bozmadan çevirmek, çevirmen açısından mümkün olur mu? sorusu ister istemez gelip insanın kafasına takılıyor. Bunun için "anlam" kavramı üzerinde biraz durmak gerekiyor.

Fuat (1964:103), "Çeviride Anlam" başlıklı yazısında, anlam deyince aklımıza gelen şeylerin yetersiz olduğunu, sözcüklere doğru karşılıklar bulmakla, cümlelerin anlamlarını bozmadan çevirmekle anlamın bütünüyle aktarılmış olamayacağını savunmakta ve çeviri işinde kimi durumlarda sözcüklerin tam karşılığını vermemekle, cümlelere eklemeler, çıkarmalar yapmakla anlamın daha iyi aktarılacağını ileri sürmektedir. Fuat bu arada çeviri eleştirmenlerinin sözcüklere, cümlelere bütünüyle çakişan karşılıklar istemelerini tehlikeli bulmakta ve çevirinin öyle kolay çalışmalarla, mekanik karşılaştırmalarla değerlendirilemeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca Fuat, adı geçen çalışmasında anlam nedir? Kaç türlü anlam vardır? Çeviri eleştirisi yapılırken anlam adına nelere dikkat edilmelidir? gibi soruların aydınlanmasına ışık tutacak bilgiler de vermekte ve bu maksatla I. A. Richards'ın "Practical Criticism" adlı kitabından aldığı bir alıntıya dayanarak dört ayrı anlam çeşidinden söz etmekte ve bunları İngilizce "Sense, Feeling, Tane, Intention" kavramlarıyla nitelemektedir. "Sense" (Alm. Sinn) kavramı için sözlükte "anlam, mana, meal, kavram" karşılıkları verilmektedir (The Concise Oxford Turkish Dictionary, S. 700). Bu kavramla bir sözcüğün daha özel, belli bir anlamı kastedilmektedir. Konuştuğumuz zaman bir şeyi söylemek için konuşuyoruz. Bir konuşanı dinlerken, onun bir şey söylemesini bekleriz. Dinleyenlerin dikkatini belli bir duruma çekmek, üstünde düşünecekleri bazı bilgiler vermek; onlarda o bilgilere karşı düşünceler uyandırmak için sözcükleri kullandığımızda bu tür bir anlamdan söz etmiş oluruz.

"Feeling" (Alm. Gefühl, Empfindung), bu kavram "duygu, his, sezgi" anlamlarına gelmektedir. Başka bir anlamı da, sanat eserlerinde karakterlerin heyecanlarını iletme niteliğini gösterir (The Concise Oxford Turkish Dictionary, S. 503). Kısaca duygusal hayatın bütün yönleri bu kavramla belirtilmek istenir. İletişim sırasında bize verilen bilgilere ya da duruma karşı içimizde bir duygu oluşur. Bu duygular konuşan kişiye karşı bir davranışa girmemizi, ona karşı bir tavır takınmamızı sağlar. Bu davranış belki özel bir bakış, bir eğilim, sıcak bir ilgileniş, kişisel bir duygulanış şeklinde kendini gösterir. Dili bu duygularımızı anlatmak, ilgimizin ayrıntılarını göstermek için kullanırız. Konuşan bir kişiyi dinlerken de yine onun sözlerinden bunu çıkarırız, anlarız. Doğru ya da yanlış olarak anlarız. "Feeling" kavramı işte böyle bir anlamı yansıtır. "Tone" (Almanca: Ton, Stimme, Haltung) Türkçe'de "ton, ses, ahenk, vurgu, renk" anlamlarına gelmektedir (The Concise Oxford Turkish Dictionary, 8. 761). Yazılı ve sözlü iletişim sırasında konuşan ya da yazan kişinin dinleyicisine yönelik bir davranışı vardır. Sözcükleri seçişinde ve onları düzenleyişinde dinleyicilerle

kendisi arasındaki bağıntıları anlayışlarına göre değişiklikler olur. Bununla konuşmacının sözlerinin tonu dinleyiciler karşısında kendi durumunu nasıl gördüğü ortaya çıkar. Sözünü ettiğimiz anlam işte böyle bir düşünce sonucu oluşan anlamdır. “Intention /Absicht” kavramları için sözlükte "niyet, maksat, plan) anlamları belirtilmektedir (The concise Oxford Turkish Dictionary, S. 561). Bununla iletişim sırasında konuşan kişi, bir amacı gerçekleştirmek hedefini güder. Konuşmasında bilerek ya da bilmeyerek dinleyici üzerinde yaratmak istediği bir etki vardır. Yani konuşmasına yön veren bir niyeti vardır. Bu niyet sözlerini değiştirir, biçimlendirir. Konuşan kişinin ne dediğini anlama çabasının bir parçası da bu niyeti anlamaktır.

Fuat'ın sözünü ettiği bu dört çeşit anlam her konuşmada, her sözde eş değerde görülmez. Kimi sözlerde bir ya da ikisi ağır basar, kimi sözlerde bir çeşit anlam hiç bulunmayabilir. Anlamın böyle çeşitlenmesi, sözcüklere doğru karşılıklar bulmanın, cümlelerin anlamlarını bozmadan çevirmenin çerçevesini aşması her şeyden önce çeviri yapmanın ne kadar güç bir iş olduğunu düşündürüyor. Buna göre çevirmen kaynak metni çözümlerken bu dört anlam türünü göz önünde bulunduracak, söylenilen şeyleri iyice anlayacak ve daha sonra hedef dile aktaracaktır. Çeviri eleştirmenin işi bundan daha kolay değildir. O da her iki metinle (kaynak metin, hedef metin) uğraşacak. Hem de nesnelliği bir yana bırakmadan uğraşacaktır. Cümleleri yan yana dizip şu sözcüğün karşılığı yanlış, şu cümlenin anlamı tam değil şeklinde bir değerlendirme yapan bir eleştirmenin nesnellikten bahsetmesi düşünülemez. O, kaynak metnin anlamını yukarıda belirttiğimiz dört çeşit anlam çerçevesinde, onun şuuru vararak ele alacak ve bunu çeviri metniyle karşılaştıracak, bu arada çevirmenin çeviri anlayışını, amacını, ne yapmak istediğini de göz önünde tutacak ve değerlendirmesini buna göre yapacaktır. Ayrıca çevirmenin yazarın üslubunu nasıl verdiği, kendi üslubunu hiç değiştirmeden, yalnızca söylenen sözü mü aktarmaya çalıştığı, yoksa çevirdiği eseri (metni) bir çıkış noktası olarak yepyeni anlamlara, üsluplara mı yöneldiği veya yazarın üslubunu aktarmak isteğiyle kendini bütünüyle arkaya çekip o üsluba karşılık olabilecek bir üslup mu yaratmaya çalıştığı eleştirmen tarafından ortaya konulacak ve bütün bunlardan sonra değerlendirmeye geçilecektir.

Unutmamamız gereken bir nokta da çevirmenin kaynak metni sözcüğü sözcüğüne çevirme durumunda kaldığında, ortaya çıkabilecek anlam bulanıklığıdır. Bilindiği üzere çevirmen çeviri metninin anlamını aktarmada zorlandığı zaman, serbest çeviri yöntemine başvurmakta ve bu yolla anlamın daha iyi aktarılabilceğini düşünmektedir.

Ancak ne var ki, böyle durumlarda kimi zaman bilerek ya da bilmeyerek bir takım yanlışlıklar, kaynak metinle örtüşmeyen hatalar ortaya çıkmakta ve bunun sonucunda kaynak metnin anlamının aslına uygun bir biçimde yansıtılması güçleşmektedir. İşte bu gibi durumlar da çeviri eleştirmenin son derece dikkatli olmasını gerekli kılmaktadır.

Çeviri eleştirisinde çeviri metninin doğruluk durumu güvenilirlik derecesi, çevirmenin tutumu, aldığı kararlar bilimsel kriterlere göre yargılanmalıdır. Herhangi bir çeviri metnini eleştirmenin ilk

şartı, o metni başından sonuna kadar itinalı bir şekilde okumaktır. Bu okuma işleminde, Kuruyazıcı (1986:88), okuru ve dinleyiciyi de çeviri metninin bir denetimcisi, bir eleştirmeni olarak görmektedir. Ona göre okurun ve dinleyicilerin izlenimleri, beğenileri çeviri metninin ilk değerlendirilmesini oluşturur. Ancak bu değerlendirme nesnel (objektif) bir değerlendirmeden çok okurun duygu ve düşüncelerine, onun kişisel izlenimlerine dayanan subjektif bir değerlendirmedir. Bu görevi üstlenen asıl çeviri eleştirmeni ise değerlendirmeyi nesnel ölçütlerle yapmak zorundadır. Bunun için eleştirmende tıpkı sıradan bir okur gibi ilk aşamada metinle ilgili kişisel izlenimler edinecektir. Ancak okurdan farklı olarak edindiği izlenimleri somut temellere ve nesnel ölçütlere dayandıracaktır. Böyle bir değerlendirme çeviri eleştirisinin temel amacı olan kaynak dil metniyle hedef dil metninin sözcük, sözdizimi, dil kullanımı, üslup ve diğer açılardan karşılaştırılmasını öngörmektedir.

Dilbilgisi yönünden yapılacak bu tür bir çalışmayla her iki metnin yapısal özellikleri ortaya konulmuş olacaktır. Bununla birlikte eleştirmen, çeviri metninin iki kültür arasında kurulması istenen iletişimi ne denli sağlayabildiğini, kaynak metnin içinde bulunduğu dünya ile ona tamamiyle yabancı olan hedef metin okuyucusunun dünyaları arasında ne yönde bir yakınlaşma oluşturulduğunu, yabancı bir kültürün parçası olan kaynak metnin, çeviri metin okurunun kültürüne nasıl sunulduğunu, onun kültürüyle bağdaşıp bağdaşmadığını ve ayrıca onun kültür birikimine ne gibi katkılarda bulunduğunu iki metni karşılaştırmak suretiyle ortaya koyup değerlendirecektir. Nesneliğe işte böyle karşılaştırma sonucunda, ileri süreceği iddiaların her birini dellilleriyle kanıtlayarak ulaşacaktır.

Karşılaştırmada eleştirmenin izleyeceği yöntem, metin türlerinin özelliklerine göre farklılıklar gösterecektir. Sözel dilin bir araç olarak kullanıldığı bilimsel ve teknik metinleri öncelikle bilgi içeriğinin aktarılması yönünde bir karşılaştırmaya tabi tutarken, onu bir amaç olarak benimseyen yazınsal metinlerin karşılaştırılmasında, bu metinlerin birbirinden ayrılmaz iki temel ögesi olan biçim ve içerik üzerinde duracak ve bunların aktarılmasında çevirmenin ne derecede başarılı olduğunu araştıracaktır. Bu arada şunları göz önünde bulunduracaktır: Bir yazarın hep kısa ya da hep uzun karmaşık, dolambaçlı cümlelerle eserini yazması, Göktürk'ün (1970:405) deyişiyle o yazarın anlatım biçiminin (üslubunun) en belirgin özelliği olabilir. Dili karmaşık olan bir metnin yalın bir dille çevrilmesi, bütün cümlelerin hep aynı kılığa, hep aynı kalıba sokulması, uzun cümlelerin olur olmaz yerde parçalara ayrılarak çevrilmesi okurun anlama yeteneğine ve beğenisine uygun olmayan davranışlardır. Metnin bütününde hakim olan ritim cümlelerin bu özelliğinden ileri gelebilir. Böyle durumda cümlelerin gelişigüzel bölünmesi, parçalanması yazarın üslubunun bozulmasına neden olur. Eleştirmen böyle bir anlayıştan yola çıkarak değerlendirmesinde yazarın söyleyiş tarzının, ritminin, kullandığı kavramların ve bu kavramların çağrışımsal zenginliğinin hedef dile tam anlamıyla aktarılıp aktarılmadığına bakacaktır.

Öte yandan eleştirmen yine kendi dilinin sınırlarını bilgisizce, gelişigüzel zorlayan çevirmenlerin kaynak metindeki belli kavramları, durumları, anlamları karşılamak üzere hedef dil kültüründe olmayan bir takım yeni sözcükler uydurduklarına ve bununla da çeviriyi olur olmaz bir

tutukluğa, katılığa yani nasıl bir anlam bulanıklığına sürüklediklerine işaret edecek, bunun yanında kaynak metinde kullanılan her deyiş biçiminin, her sözcük bütününün çeviri metninde seçilen karşılıklarıyla herhangi bir anlam karmaşıklığına yol açmayacak kadar açık ve tutarlı olması zorunluluğunu vurgulayacaktır.

Eleştirmen, değerlendirmesinde yukarıda belirttiğimiz özelliklerin kavranılarak hedef dile aktarılmış olmasıyla birlikte, çevirmenin iki dilin işleyiş özellikleri ve kendi dilinin deyiş imkanları konusunda bilgisi, çevirideki deyiş ile yazarın deyişi arasındaki uygunluk üzerinde duracaktır. Bu arada özellikle yazımsal metinlerin çevirisinin sadece sözlük kullanmayı bilmekle başarılabilecek bir iş olmadığını ve bunların sadece sözlük yardımıyla eleştirilemeyeceğini de belirtmemiz gerekir. Sözlüğe bakarak, çevirmenin bir takım sözcüklere verdiği anlamları yanlış çıkarmaya çalışmak, nesnel çeviri eleştirisi anlayışıyla bağdaşmaz. Deneyimli bir çevirmenin, bir yazarın alişılmış anlamı dışında kullandığı bir sözcüğü, sözlükteki karşılığından başka bir anlamla aktarabileceğini de unutmamalıyız. Bu açıdan bakınca eleştiri yapacak kişinin tıpkı çevirmen gibi her iki dilin incelikleri, o dili konuşan toplumların kültürü, ayrıca kaynak metin yazarının içinde yaşadığı tarihi dönemi, onun hayat anlayışı konularında geniş bilgi sahibi olması gerekir. Yoksa eline bir sözlük alan ve yabancı bir dile yeterince hakim olamayan herkes, her türden çeviriyi eleştirebilir.

Bu arada, Cemal (1986:93), bir çeviri ve eleştiri işleminde deneyimin büyük önem taşıdığını, çevirmenlik ya da eleştirmenlik mesleğini tasarlayan kişilerin her durumda üniversite düzeyinde bir çeviri eğitim almaları gerektiğine işaret ederken, ülkemizde çeviri eğitimi dersi veren öğretim elemanlarının genellikle hayatında tek satır çeviri yapmamış dil uzmanları arasından seçilmesini tehlikeli bulmakta ve bunu eline hiç neşter almamış bir tıp adamının cerrahlık öğretmeye kalkışmasına benzetmektedir. Cemal'in bu görüşüne katılmamak mümkün değildir. Zira çevirinin ne gibi güçlükleri ve sorunları olduğu ancak deneyimle yani uygulamasının yapılmasıyla ortaya çıkabilir. Hayatında hiç bir eser çevirmemiş ya da hiç eleştiri yapmamış olan bir kişi çeviride ne türden sorunların ortaya çıktığını nereden bilebilir?

İşini bilir deneyimli bir eleştirmen, çeviriye değişik bakış açılarından yaklaşır. Değerlendirmesinde her zaman hoşgörölü ve geniş fikirlidir. Yalnızca kendi bildiklerini doğru ve bunlara uymayanları yanlış olarak nitelemekten sakınır. Yanlış ve doğru bulduğu tüm unsurları gerekçeleriyle birlikte ortaya koyar ve kanıtlamaya çalışır. Kanıtlanmayan yargıların değeri subjektiftir ve doğrudan doğruya yargılayanın kişiliğine, yargısını desteklemek için ileri sürdüğü gerekçelerin inandırıcılığına bağlıdır. Kendini bilen, yaptığı işe saygısı olan bir eleştirmen, kendi beğenisine ne kadar aykırı düşerse düşsün, önemli saydığı her bir çeviri birimi üzerinde titizlikle durabilen eleştirmendir. Çünkü asıl mesele, bir Şeyi önce insanın kendisinin anlaması, sonra başkalarının anlamasına yardımcı olmasıdır.

İyi bir eleştirmen, beğenmediği bir ifadeye veya anlatım tarzına karşı tavır alıp, onu ille de hatalı göstermeye çalışamaz. Bunun yanında birlikte gerek içerik, gerek anlam, gerekse deyiş tarzı konusunda yapılan gerçek, inanılmaz hatalara karşı çıkmak da onun en doğal hakkıdır. Ancak bu hakkı kullanırken de tutumunun hesabını vermek, gerekçelerini sıralamak zorundadır. Ayak direktmek, işi yokuşa sürüklemek ya da çeviri metninin bütünü göz önünde bulundurmada birtakım ayrıntılara takılıp kalmak, meseleye herhangi bir çözüm yolu getirmez. O halde eleştirmen, bu gibi aşırılıklardan her zaman sakınmalı, kabataslak ve peşin yargılarla yola çıkmamalıdır. Fakat düzmece ve gelişigüzel yapılan bir çeviri karşısında da gerçeği olanca açıklığıyla ortaya koymasını bilmelidir.

Yazınsal metin çevirilerinin eleştirisi tıpkı deneme gibi, tarih gibi, roman gibi yaratıcı bir sanattır. Kaynak metin ile çeviri metnini açıklar, değerlerini, güzelliklerini ve gerçeklerini, yeniliğini, üslubunu ve felsefesini ortaya koyar. Eser ile okur arasında bir köprü görevini üstlenir. Çevirisi yapılmış esere okurun dikkatini çeker, eserin temel amacını, gizli anlamını açıklar, bununla eserin gereğince okunmasını ve üstünde durulmasını sağlar. Eleştirinin çevirmene faydası ise, ona hatalarını söylemek ve bu hataların çözüm yollarını göstermek, ayrıca anlaşılmayan karanlık kalan bölümleri işaret etmektir.

Popoviç (1973:162), "Zum Status der Übersetzungskritik" adlı araştırmasında yazınsal metin çevirilerinde, eleştirinin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin görüşlerini belirtirken, şu adımların izlenmesini önermektedir:

- Çeviri metninin, kaynak dil ile hedef dildeki yerleşik metin gelenekleri göz önünde bulundurularak incelenmesi, geleneksel kurallardan sapma olup olmadığına göre değerlendirilmesi.
- Kaynak dil metni ile hedef dil metninin dil ve üslup özellikleri bakımından çözümlenmesi, birbiriyle karşılaştırılması, yapılan hataların belirlenmesi
- Çeviri metninin hedef dil okuru açısından değerlendirilmesi.

Popoviç'in önerdiği bu noktalar her ne kadar Koller (1987:197) tarafından benimsenmiş gözükse de, Koller'in asıl üzerinde durduğu konu, hataların belirlenmesinden ziyade, yapılan hataların nereden kaynaklandığının ortaya konulması sorunudur. Koller'e göre hataların tek tek tesbit edilmesi çeviri eleştirisinin sadece bir yönünü oluşturur. İki dil arasında her bir düzey için eşdeğerliliğin kurulup kurulmadığının araştırılması da çeviri eleştirisinin diğer yönünü teşkil eder. Eşdeğerliliğin çeviri eleştirisinde büyük önem taşıdığını belirten, Wilss (1974: 33), "Probleme und Perspektiven der Übersetzungskritik" adlı araştırmasında, herhangi bir çeviri metnin öncelikle içerik yönünden ele alınmasını, ancak söz konusu metin yazınsal bir metin ise, bu metnin içerikle birlikte dil ve üslup özelliklerinin de aktarılması konusunda kaynak metinle bir denliğin sağlanıp sağlanmadığının belirlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Öte yandan Wills (1977:288) "Übersetzungswissenschaft,

Probleme und Methoden" adlı kitabının XI. bölümünde, çeviri eleştirisinin nesnelliğinden söz ederken, nesnel bir çeviri eleştirisinin dört düzeyde yapılmasını önermektedir:

- Dilbilgisi kuralları ve bu kurallardan sapma arasındaki ilişki.
- Dil kullanım normları ve bu normlardan sapma arasındaki ilişki.
- Toplumda benimsenmiş zorunlu ifade kuralları ve bunlardan sapma arasındaki ilişki.
- Bireysel dil kullanım şekilleri ve bunlardan sapma arasındaki ilişki.

Wilss'in önerdiği bu dört çeşit eleştiri yönteminin birincisinde çeviri metni, doğru ya da yanlış tesbiti şeklinde bir değerlendirmeyi öngörmektedir. Diğer ikisi ise, dil kullanımıyla ilgilidir. Burada nesnel bir çeviri eleştirisinin sadece dil kullanımıyla sınırlandırılmasına itiraz edilebilir. Zira kaynak dil metni önceden belirlenmiş dil normlarının dışında, yep yeni bir dil kullanımıyla karşımıza çıkabilir. Bu durum hedef dilde de alışık olmadığımız ifade şekillerinin kullanılmasını gerekli kılar. Wilss'in önerisinde bu tür metinlerin varlığı göz ardı edilmiş gözüküyor. Ayrıca dördüncü noktada belirttiği bireysel dil kullanımı kişiden kişiye göre değişebileceğinden, çeviri eleştirisinin nesnelliğini güçleştirmektedir. Böyle bir çeviri eleştirisinde ilgili metnin sadece söz varlığı ve sözdizim yönü ağırlık kazanmaktadır. Çeviri eleştirisi, dil kullanım normlarından ve belli metin türleri için tesbit edilen ifade şekillerinden yola çıkılarak yapılırsa, bu eleştiri sonunda yine doğru, yanlış, kurala uygun veya kuraldan sapma gibi nitelermelerle geçiştirilmiş olacaktır. Bu anlamda bir çeviri eleştirisi, hataları sayıp dökmeden ibaret olacaktır.

Çeviribiliminin asıl görevi, dil kullanım normları ile metin türlerine özgü dil normlarını karşılaştırmalı olarak incelemektir. Çeviri eleştirisinde bu normları elbetteki dikkate alacağız. Ancak bunlar yukarıda değindiğimiz gibi çeviri eleştirisinin bir boyutunu teşkil eder. Kaynak metin ile hedef metin arasında içerik yönden eşdeğerliliğin sağlanıp sağlanmadığının araştırılması da çeviri eleştirisinin diğer bir boyutunu oluşturur. Çeviri eleştirisinde bu iki boyutun bir bütün olarak ele alınıp değerlendirilmesi gerekir.

Reiß (1971:7), "Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik", adlı eserinde her çeşit çevirinin değerlendirilmesi için geçerli olabilecek nesnel ölçütlerin neler olabileceği konusunu tartışırken, çeviri eleştirisinde nesnellik kavramıyla iyi ya da kötü yönde yapılan bir çeviri eleştirisinin bütün delilleriyle ortaya konulması, yani gerçeğe uygun olması, doğru veya yanlış olanın kanıtlanması gerektiğini savunmaktadır. Reiß, çeviri eleştirisinde doğrudan doğruya hedef metinden yola çıkılmasından yanadır. Kaynak metni dikkate almayan böyle bir eleştiri anlayışı, Kollar (1979:206) tarafından eleştirilmektedir. Koller'e göre nesnel bir çeviri eleştirisinde hedef dil metni, kaynak dil metniyle her yönüyle karşılaştırılmak suretiyle yapılabilir. Sadece hedef dile bağımlı bir çeviri eleştirisi, olsa olsa ancak bir hedef dil metin eleştirisi sayılır. O halde çeviri eleştirisinde kaynak metin ve bu metinle yapılacak karşılaştırma, tamamiyle göz ardı edilemez. Hedef dil metninin yalnız başına

özümlemesi, eviri eleştirisinin bir aşamasıdır. Çeviri eleştirmeni, bir eviri metninde, o metnin dil, biçim, üslup vs. düzeylerinde eşdeğerliliğin kurulup kurulmadığını ancak kaynak metinle yapacağı bir karşılaştırmadan sonra ortaya çıkarabilir ve ancak böyle bir yöntemle nesnel bir eviri eleştirisi yapmış olabilir.

Koller (1979:206-207), yazınsal metinlerin eviri eleştirisi konusuna değinirken bu metinlerin dil, üslup, biçim, estetik ve içerik yönünden ele alınmasının ve eviri metninin kaynak dil metninin normlarını yansıtır yansıtmadığının irdelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Koller' in bu yaklaşımı aynı zamanda eviri eleştirisinin amacını tayin etmektedir. Bilindiği üzere eviri eleştirisinin amacı, bir yandan eviri sürecinde alınan kararların ne derecede isabetli olduğunu belirlemek ve bunların alınmasını gerektiren koşulları ortaya koymak, diğer yandan eviri tekniğine ilişkin yöntemlerin açıklanmasını gerçekleştirmektir. Günümüzde eviri eleştirisiyle ilgili yapılan araştırmalar da bu amaca hizmet etmektedir. Ancak ne var ki, bu konudaki çalışmaların yeterli olduğunu söyleyemeyiz. Sözünü ettiğimiz amaçlara ulaşabilmek için, eviri eleştirisinin yöntemlerini, sınırlarını her yönüyle inceleyen kuramsal çalışmalara daha fazla yer verilmesi gerektiğine inanıyoruz.

Çeviri eleştirisinin hangi gerekçelerle yapıldığına ilişkin bir soruya, Reiß (1971:7) şöyle karşılık vermektedir:

- Çeviri eleştirisi, başarılı çevirilerin yapılmasına katkıda bulunur.
- Çeviri eleştirisi, eleştirmenin dilbilgisel becerisini geliştirir ve onun dilii ve dildişi ufkunun genişlemesine yardımcı olur.

Bu gerekçelerden birincisi, eviri eleştirisinin yapıcı yönde bir hata eleştirisi olarak işlevini belirlerken, ikincisi daha çok dil öğretimiyle ilgilidir. Burada yabancı dil öğretiminde eviri eleştirisinin bir ders olarak okutulması ve değişik uygulamaların yapılmasıyla eleştirmen, çevirmen ve öğretmen olmak isteyen öğrencilerin aşağıdaki konularda bilgi sahibi olabileceklerine işaret edilmektedir:

- Öğrenciler, eviri eleştirisi yapmakla hem yabancı dilde, hem de anadildeki bilgi ve becerilerini geliştirebilecektir.
- Öğrenciler, eviri eleştirisinin temel ilkelerini öğrenecek, bu yolla eleştirinin artık hataları olumsuz yönde sayıp, ortaya koymaktan ibaret olmadığını, tersine yapıcı bir tarzda hataların nereden kaynaklandığını ve dilin hangi düzeylerinde yoğunlaştığını görecek ve bunların yapılmasını gerektiren unsurları nedenleriyle birlikte izah etme ve çözüm yollarını gösterme zorunluluğunu kavrayacaktır.
- Öğrenciler, eviri eleştirisiyle eviri işleminin yöntemlerine, sorunlarına ve koşullarına vakıf olacaktır.

Sıralamaya çalıştığımız bu noktaları göz önünde bulundurduğumuzda, çeviri eleştirisinin doğrudan doğruya bir doğru-yanlış çözümlenmesi olmadığını söyleyebiliriz. Çeviri eleştirisinin sadece bu iki kavramla sınırlandırılması, onun amaç ve sınırlarıyla bağdaşmasını güçleştirmektedir. Bununla birlikte bu konu üzerinde yapılan kimi araştırmalarda eleştiri kavramının genel anlamda olumlu ya da olumsuz yönde bir değerlendirmeyi gerektirdiği görüşünden yola çıkılarak, çeviri eleştirisinde doğru-yanlış çözümlenmesi görüşünün benimsendiğini görüyoruz. Bu görüşü savunanların başında Klegraf gelir. Klegraf (1974:60), "Einige Bemerkungen zu übersetzungskritischen Fragen" adlı araştırmasında, çeviri işleminde yapılan hatalardan söz ederken, hataları a) kaynak metnin çözümlenmesi sırasında ortaya çıkan hatalar, b) hedef metnin üretilmesinde yapılan hatalar diye iki kısma ayırmakta ve hataların tesbitinde eleştirmenlerin dikkatini özellikle bu iki noktaya çekmektedir. Klegraf 'ın bu ayırımı bir bütün olarak çeviri eleştirisinin yalnızca bir bölümünü oluşturur.

Koller ise (1987:211), gerçek çeviri eleştirisinin bilimsel yöntemlerle üç bölüm halinde ele alınabileceğini belirtmektedir.

- Çeviri için gerekli olan kaynak metnin çözümlenmesi.
- Çeviri metniyle kaynak metnin karşılaştırılması.
- Çeviri metninin değerlendirilmesi.

Koller'e göre eleştirmen, herhangi bir metni bilimsel yöntemlerle eleştirirken, ilk önce birinci bölümde belirtilen kaynak metni aşağıdaki düzeylerde çözümlenmek zorunda kalacak, daha sonra hedef dilde bu düzeylerle ilgili denkliğin kurulup kurulmadığını dikkate alarak çeviri metnini değerlendirecektir. Ayrıca eleştirmen kaynak metni çözümlerken, metnin üslup özelliklerini de dikkate alacak, ilgili metin nükteliyse nükteli, donuksa donuk, hareketli ise hareketli, hüzünlü ise, hüzünlü bir atmosferi hedef dilde yansıtan ifadeleri arayacaktır. Bu arada metnin dilsel özelliklerini de göz önünde bulunduracaktır. Özellikle belirli biçimsel ve estetik araçların (kafiye, ritim, söz oyunları gibi) kullanıldığı sanat ağırlıklı metinlerde çevirmenin kaynak metnin hem biçim hem de estetik özelliklerinin hedef dilde tam manasıyla aktarılıp aktarılmadığını ortaya koymaya çalışacaktır. Nesir türündeki metinlerde ise, ilgili metnin içeriğiyle birlikte biçimsel özelliklerinin hedef dile ne derecede aktarıldığını araştıracak ve bu konuda eşdeğerliliğin kurulup kurulamadığına bakacaktır.

SONUÇ

Araştırmamızda elde ettiğimiz bulguları şöyle sıralayabiliriz: Eleştirmen kaynak metni en küçük çeviri biriminden en büyük çeviri birimine kadar, yani sözcük, sözdizimi, cümle ve metin boyutlarında ayrıntılı bir şekilde çözümledikten sonra çeviri metniyle karşılaştıracaktır. Bu karşılaştırmada kaynak metnin içeriği, üslubu, biçimsel ve estetik özellikleri, dilsel işlevi hedef dile nasıl yansıtıldığı ve hedef dilin metin geleneklerine uygunluğu konularını iyice araştıracaktır. Bu araştırma sırasında çevirmenin kaynak dil ile hedef dil arasında anılan düzeylerde eşdeğerliliği kurarken, ne gibi sorunlarla

karşılaştığını, hangi çözümlere başvurduğunu, çözümlerin yerinde olup olmadığını belirleyecektir. Ayrıca çevirmenin her bir düzeyle ilgili eşdeğerliliği sağlamaya çalışırken, hangi ilkeleri izlediği, çeviri metnini kaynak metne bağlı mı? yoksa serbest olarak mı çevirdiği? Deyim, mecaz, söz oyunları, atasözleri, ve yabancı sözcüklerin aktarılmasında ne derecede başarılı olduğu soruları eleştirmen tarafından açıklığa kavuşturulması gereken konular arasında yer alacaktır.

Eleştirmen bütün bu incelemelerden sonra elde ettiği bulgulara göre çeviri metninin genel bir değerlendirmesini yapacak ve çevirmenin çeviri sırasında aldığı kararların doğruluğu, tutarlılığı, uygunluğu ve yeterliliği konusunda bir yargıya varacak ve böylece çeviri metninin gerçek değerini ve başarı derecesini ortaya koyacaktır.

Eleştirmen, çevirmenden farklı iki dil ve kültür ürünlerinin birbirine çevrilmesinde elbetteki tam birebir uygunluk, matematiksel bir doğruluk bekleyemez. Onun asıl görevi, her metin türünün özelliğini dikkate alarak, hedef dilde en doğal karşılıklarıyla üretilip üretilmediğini, iki dil arasında her bir çeviri birimi için en yakın bir denkleğin, en uygun bir eşdeğerliliğin kurulup kurulmadığını denetlemektir. Bunu yaparken dayanak noktasını, hangi ilkelerden yola çıktığını kanıtlayacak ve kendisine sürekli kaynak metinle ilgili, burada yazar ne diyor? Dedikleriyle neyi kastediyor? Ne tür bir anlam ifade etmek istiyor? Ve nihayet bunu nasıl söylüyor? sorularını soracak ve bulduğu karşılıkların her dilde nasıl verildiğine bakacaktır. Bütün bunlar çeviri eleştirmeninin son derecede uyanık olmasını, iki metnin nesnel ölçütlerle karşılaştırmasını yapabilecek, bu yolla çeviri metninin gerçek değerini ölçebilecek bilgi ve becerilerle donatılmasını zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Cemal, A. (1986). Çeviri Sorunları. Gösteri, *Sanat – Edebiyat Dergisi*. İstanbul: Hürriyet Ofset Matbaacılık A. Ş., 93 – 94.
- Eren, H. (1988). Türkçe Sözlük 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Fuat, M. (1964). Çeviri de Anlam. *Türk Dili Dergisi*, 144, 403 – 406.
- Göktürk, A. (1970). Çevirinin Sorunları. *Türk Dili Dergisi*, 21(122), 403-406.
- Klegraf, J. (1974). Einige Bemerkungen zu übersetzungskritischen Fragen. *Wills / Thome I*, 56 – 73.
- Koller, W. (1979) *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: Quelle und Meyer Verlag.
- _____ (1987). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: Quelle Meyer Verlag.
- Popovic, A. (1973). Zum Status der Übersetzungskritik. *Babel*, 161 – 165.
- Reiß, K. (1971). *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik, Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. München.
- Sarıca, S. & Gündüz, M., (1994). *Güzel Konuşma Yazma*. İstanbul: Fil Yayınevi.

Tansel F. A. (1985). *İyi ve Doğru Yazma Usûlleri*. Cilt: I-II, 192. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

Wills, W. (1977) *Übersetzungswissenschaft, Probleme und Methoden*. Stuttgart.

